

ҒТАМР 19.41.09

Қ.Қ. ЖҰБАНОВТЫҢ ЖИНАҚҚА ЕНБЕГЕН МАҚАЛАЛАРЫ

Н.А. САДУАҚАС^[0000-0003-3961-3683]

Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе, Қазақстан

e-mail: sadu_ngd@mail.ru

Андатпа. Бұл мақалада еліміздің алғашқы газет-журналдары туралы айтылып, осы басылымдарда жарияланған профессор Қ.Жұбановтың мақалаларына талдау жасалған. Осы жарияланған еңбектердің мазмұны, ондағы көтерілген өзекті мәселелер, ғалымның өзіндік ойлары мен өзекті мәселелерді шешу жөніндегі ұсыныстары, халықтың тұрмысының суреттелуі, әртүрлі қызмет салаларындағы адамдардың жұмысындағы қиындықтар туралы деректер келтірілген. Мақалада қозғалған тақырыптар елдің өткен тарихымен байланысты болғандықтан, ғалымның шығармашылық еңбегін де танытатындықтан және қазақ публицистикасы саласындағы еңбектер қатарын толықтыра түсетіндіктен бұл басылымдарды жинақтаудың да маңыздылығы айтылған. Еліміздің алғашқы газеттері араб әріптерімен жарияланғандықтан аталған мақалалардың мәтінін қазіргі әліпбиге көшіріп, қайта жариялау бүгінгі жұбановтанудың маңызды істерінің бірі болуы тиіс деп көрсетілген. Сонымен бірге, мақалада Қ.Жұбановтың газет беттерінде жарияланған осы мақалаларының көпшілігі оның баспадан шығарылған қазіргі шығармаларының толық жинағына осы кезге дейін еніп болмағаны туралы айтылған. Сондықтан мақала соңына ғалымның еңбектері жарияланған басылымдар туралы деректер берілген. Ғалымның еңбектері осы кезге дейін толықтырылып, алты рет басылып шықты. Соған қарамастан бұрын табылған мақалаларының өзі де толық жинақталмай отырғанын, сондықтан архивте сақталған деректерді іздестіру және табылған мақалаларды зерттеу жұмыстарын жоспарлы түрде жүргізу қажеттігі айтылған.

Кілт сөздер: Мақала, газет, оқу-білім, мектеп, мәдениет, халық, еңбек.

Кіріспе. Профессор Қ.Жұбанов сол өзі өмір сүріп, еңбек еткен кезеңіндегі елдегі қоғамдық-саяси ахуал, елдің тұрмыс-тіршілігі, сауат ашу, мәдени өмірге бет бұру, оқу-ағарту, еңбек ету, ғылымды дамыту сияқты, т.б. өзекті мәселелерді қаламының қарымымен баспасөз беттерінде көтеріп, өзінің де азаматтық келбетін танытып кеткен еді. Ғалымның қаламынан туған мақалаларына зер салсақ, оның еңбектері сол кезеңнің шындық шежіресі, өмірлік айнасы іспетті болып, халықтың сана-сезімін оятып, жаңа өмірге белсене араласуына бағыт-бағдар беруді көздегендігін аңғарамыз. Аз ғұмырын халқының болашағына арнаған Қ.Жұбанов өзін толғандырған ойларын баспасөзде, яғни «Алаш», «Еңбекші қазақ», «Тілші», «Қазақ», «Кедей» сияқты т.б. жалпақ жұртқа танымал газеттерде, «Әдебиет майданы», «Ауыл мұғалімі», «Қазақ тілі және әдебиеті», т.б. журналдарында жарияланған еңбектерінде елдің игілігі үшін қажетті өзекті мәселелерді өткір жазып, өзінің публицистикалық қалам қайратын шыңдаған еді.

Негізгі бөлім. Қ.Жұбановтың баспасөз беттеріндегі халық қамын өзек етіп, елдің болашағына алаңдаған терең ойлы мақалаларын түгелдеп, жүйелеп, оны бүгінгі

оқырмандарына да ұсынудың маңызы зор деп есептейміз. Өкінішке орай, ғалымның баспасөз беттерінде жарияланған мақалаларының барлығы да жинақталып болған жоқ: бірсыпыра мақалалары осы кезге дейін табылмаса, енді бірі қай жерде басылғаны белгілі болса да, ғалымның толық шығармалар жинағына әлі енгізілмесе, сонымен бірге бізге белгісіз мақалалары да табылып қалар деген үміт те бар. Осы орайда, алғашқы кезекте Қ.Жұбановтың публицистикалық шығармаларын зерттеген ғалым Ә.Оралбайдың «Құдайберген Жұбанов - публицист» деген зерттеу еңбегі ойға оралады [1]. Ол осы аталған зерттеуінде Қ.Жұбановтың публицистикалық шығармаларын талдай келіп, «Кедей» газетіндегі мақалаларында автордың сөздің өзіндік қадір-қасиетін терең түсінетіндігін, онда айтылған ойдың айқындығын, сильдік айшықтылығын, зәру жағдайларды қозғай білуін, өзекті мәселені шебер жеткізе білу машығы арқылы жазған тақырыптың әлеуметтік әсерін барынша таныта түсетінін атап көрсетеді [1, 32 б.].

Зерттеу әдістемесі. Профессор Құдайберген Жұбановтың зерттеу еңбектері жинағы осы кезге дейін бірнеше рет баспа жүзін көріп, шығармаларының толық жинағы соңғы рет 2019 жылы жарияланды [2]. Солай бола тұра, Құдайберген Жұбановтың шығармаларының толық жинағына ғалым Ә.Оралбайдың зерттеулерінде қарастырылған 19 мақала, жас ғалым Е.Маралбек сирек қорлар тізіміндегі «Еңбекші қазақ» газетінен тапқан 2 мақаласы, барлығы осы 21 мақала әлі күнге еңбегенін айтпақпыз. Сол себепті осы мәселені түбегейлі қарастырып, зерттеу қажет деп есептейміз.

Талқылау. Ғалым еңбектерін жинақтау мәселесіне ерекше үлес қосушылардың бірі «Еңбекші қазақ» газетін тексерген зерттеуші Е.Маралбек: «Өткен жылы аталған газеттің еліміздегі сирек қорларда бар номерлерін мұқият зерделеп шығуымыздың нәтижесінде 1925-1929 жылдар аралығын қамтитын «Жұбанов Құдайберген» есімімен берілген 7 мақала табылған болатын», - деп жазды [3, 97 б.]. Осыған байланысты ғалым Е.Маралбектің жұбановтануға қосқан еңбегінің маңыздылығын, оның көрсетуіндегі Қ.Жұбановтың «Төтерек жол керек», «Қара қызметтің түрін айыру керек» деген екі мақаласы бұрын белгісіз болғанын, ал қалған бес мақала ғалым Ә.Оралбайдың еңбегінде аттары аталып, ғылыми тұрғыда талданғанын айта кетпекпіз. Сондықтан профессор Құдайберген Жұбановтың әлі белгісіз еңбектерін іздеу, жинаққа еңбеген мақалаларын қайта жариялау, шығармаларының толық жинағына енгізу, сияқты т.б. зерттеу жұмыстары алдағы уақытта да жалғасын таба бермекші. Жоғарыда аталған 21 мақаланы газеттерге бөліп көрсетсек, «Кедей» газетіндегі 5 мақала, «Қазақ» газетіндегі 2 мақала, «Алаш» газетіндегі 1 мақала, «Еңбекші қазақ» газетіндегі 13 мақаланы баспагерлер алдағы уақытта құрастырылатын Құдайберген Жұбановтың шығармаларының толық жинағына енгізуі тиіс. Біз осы мақаламызда ғалым шығармаларының толық жинағына еңбеген, бірақ ғалым Ә.Оралбайдың зерттеулерінде және жас ғалым

Е.Маралбектің мақаласында қарастырылған Қ.Жұбановтың газет беттерінде 1916-1928 жылдары жарияланған мақалаларын көрсетіп, олардың мазмұнына қысқаша сипаттама бере кетуді жөн санадық.

Нәтижелер. Қ.Жұбанов еңбек ете бастаған кезеңде, яғни өткен ғасырдың басындағы төңкеріс нәтижесінде билікке ие болған Кеңес үкіметі ел өміріндегі бұрынғы тіршілік мазмұнын да өзгертіп, ескі салт-ескі көзқарас деген желеумен қазақ халқының ғасырлар бойы қалыптасқан салт-дәстүрлеріне де өзгеріс енгізгені белгілі жай. Сондай өзгерістердің бірі қазақтың қыз ұзату, келін түсіру, қалың мал беру сияқты салт-дәстүрі мен жоралғылары да жаңа заман сынына алынған кезең еді. Сол кезеңде «Кедей» газетінде де осы тақырыпқа қатысты деректер болды. «Кедей» газетінде қалың мал берудің жайын айыптаған түрлі мақалалар жариялана бастағанда Қ.Жұбановтың да «Екі қой, бір тоқты киіт өтірік дейді» деген публицистикалық еңбегі жарияланады [4]. Қ.Жұбановтың ел өміріндегі әлеуметтік мәні зор мәселелердің бірі ретінде қалың мал беруді сынап, өз ойын ашық жазған мақаласы жұртшылықтың қызығушылығын туғызады. Қ.Жұбановтың публицист ретіндегі шеберлігін ғалым Ә.Оралбай: «Бұл кезеңде елде болып жатқан өзгерістің, жаңаның лебі, ескінің кейбір қалдықтары оның назарынан тыс қалмады», -деп көрсеткен [1, 42 б.].

Білімді жас жігіт Қ.Жұбанов Ақтөбе губерниялық оқу бөлімінің инспекторы қызметін атқара жүріп, өзінің атқарып жүрген оқу-ағарту саласына қатысты істерді «Кедей» газетіне жариялап тұрған. Сондықтан оның оқу-ағарту майданындағы тынымсыз еңбегі жөніндегі деректерді сол кездегі «Кедей» газетінің сарғайған парақтарынан оқып-білуге болады. «Кедей» газетінде «Халық ағарту» айдарында «Мұғалім, зер сал, губатком, жәрдем ет» , «Ойыл комуне мектебі кімге тиіс?», «Оқу жайындағы мұңды осы бастан айту керек», т.б. мақалаларында Ақтөбе жеріндегі оқу-білім мәселесінің жайы туралы баяндалды. Қ.Жұбановтың «Халық ағарту ағысында төңкеріс толқыны» деген мақаласында елдегі қараңғылықпен күрес, сауатсыздықты жою, жаңа заманға сай білім беру, халықтың сауатын ашу жұмыстары, бұрынғы көзқарастарды жойып, елдің оқу-білімге деген ынтасын арттыру мәселесі бұрынғыдан да терең қарастырылады [5].

Қ.Жұбановтың «Кедей» газетінде білім беру, оған қатысты шаруалар жайы туралы мәселелердің жайын қозғаған өзекті мақаласының бірі «Оқу жайындағы мұңды осы бастан айту керек» деген еңбегі болатын [6]. Бұл мақаласында оқу жылы басталғанша мектепті оқуға дайындау, мамандарды орналастыру, оқу құралдарын табу сияқты мәселелердің алдын ала шешілуін қозғайды. Публицист Қ.Жұбанов елдің әлеуметтік өміріне, әртүрлі мекемелердегі шаруа жайына сын көзбен қарай отырып, дер кезінде атқарылмай ақсап жатқан жұмыстарды көрсетіп, бар істі өз уақытымен орындаудың маңызды екенін айта келіп, «Оқу сентябрьден

басталады. Мектептің көбінің әлі күйі жоқ, бары ондаусыз тұр, мұны ерте бастан қолға алу керек. Биыл, шүкір, егін талабы жаман емес, шарау көңілді, көбінің күшімен үйді сала қойса да, ондата қойса да ауыр болатын емес. Осы күннен қамын жеп, оқуды кідіртпеу керек», - деп жазған екен [1, 35 б.].

Ауыл адамдарының еңбегі мал шаруасымен тығыз байланысты болып отырған жағдайда шаруаның жайын білетін адамның сол малдың жағдайын жасауы елдің де игілігі болатынын насихаттаған Қ.Жұбановтың «Малды қауіпсіздендіру- шаруаның ырысы» атты мақаласының да маңызы зор [7]. Публицист Қ.Жұбановтың осы еңбегі жөнінде зерттеуші ғалым Ә.Оралбай: «Қайта оқу-ағарту саласындағы тынымсыз қызметіне қарамастан бұларға да өз көзқарасын білдіріп отырды. Бір атап өтерлік жайт - оның көзқарасынан мәселенің тың арнасы айқын сезіледі. Мәселен, «Малды қауіпсіздендіру- шаруаның ырысы» атты мақаласы да маңызды мәселенің байыбына баруға тырысқандығымен құнды», -деп жазған еді [1, 44 б.].

Жастайынан халық ауыз әдебиетін жатқа оқып, одан өзге елдің де әдеби шығармаларына қаныға бастаған Қ.Жұбанов публицистика саласындағы еңбектерімен ғана шектеліп қалмай, өзінің көркем әдебиеттегі шығармашылығымен де танылған еді. Көркем әдебиетке қадам басқан алғашқы шығармашылық ізденісін, қаламгерлік қабілетін байқататын елеулі еңбегі «Таңжарықтың қуанышы» атты әңгімесі болды [8]. Әңгіменің жалпы фабуласын айтсақ, кедей Таңжарықтың қуанышы, риясыз арманы туралы баяндалған. Теңдікке қолы жеткен ауыл адамы, кедей Таңжарықтың ой-арманы, оның өмірі, қуанышы мен алдағы мақсаты туралы көркемдік тұрғыда бейнеленген. Кейіннен бұл туынды «Кедей» газеті тілшілерінің Октябрь тойына арналған өлеңдері мен әңгімелері жинағы ретінде осы газеттің «Ұлы күн» деп аталған қосымшасында жарық көргенін айта келіп, ғалым Ә.Оралбай: «Аталмыш жинаққа енуі туындының оқырмандар тарапынан жылы қабылданғанының айғағы. Оның үстіне кейде бұл туынды памфлет ретінде де қарастырылады», -деп көрсеткен екен [1, 44 б.].

Халықты оқу-білімге үндеп, елдің сауатын ашып, оқу-ағарту ісін барынша жетілдіруге жан аямай еңбек сіңірген Қ.Жұбановтың басты мақсаты бұқара халықтың сауатын ашу, оларға білім беру болған. Осы бағыттағы елеулі мақалаларының бірін «Емтихан» деп атаған екен [9]. Өзінің журналистік зерттеу мақалаларының алғашқы жарияланымдарынан бастап-ақ оқу-ағарту жайына ерекше мән беріп, осы салада болып жатқан жаңалықтарды оқырманына тартымды етіп жеткізе білген Қ.Жұбанов еліміздегі барлық оқуға қатысты ортақ жайларды өзінің «Емтихан» деген тақырыппен Ақтөбе, Павлодар уездері мен Темір қаласындағы жағдайларды сын көзімен егжей - тегжейлі талдап жазғанын осы саланы зерттеген ғалым Ә.Оралбай еңбегінде жан-жақты талданған [1, 26 б.]. Осы мақалада елде оқу ісін ұйымдастару мәселесі, білім беру, сауат ашу ісіндегі орын алып отырған кемшін тұстар нақты көрсетіледі.

Өткен ғасырдың бас кезеңіндегі қазақ ауылындағы тұрмыс-тіршілік жайы, елдің сауатсыздығы, ел билеушілер мен жергілікті ресми орындардың халыққа жасап отырған қысымы, түрлі әділетсіз істер қазақтың оқыған адамдарының еңбектерінде әртүрлі қырынан көрініс тапты. Солардың қатарында «Қазақ» газетінде Қ.Жұбановтың да қазақтың қамын күйттемейтін әкімшілік және сот құрылысындағы кемшіліктер жөніндегі «Қазаққа дұшпандық» деген мақаласы жарияланады[10]. Бұл мақаласында ауыл адамдарының сот ісіндегі жағдайларына алаңдап, өзі көріп жүрген Темір қаласындағы жергілікті сот ісіндегі кемшіліктерді көрсетіп, қазақтың қамын көп жағдайда ойлай бермейтін сот ісінде күнделікті шаруа жайында байқалып жататын жөнсіз әрекеттерді жеріне жеткізе сынап жазған [1, 26 б.].

Қ.Жұбанов қазақ баспасөзі тарихында 1916-1917 жылдары ғана шығып тұрған «Алаш» газетінде «Наурыз құтты болсын» деген өлеңін жазып, оны «Қараша бала» деген лақап атпен атап, елдің мейрамы наурызды ұмытпауға шақырады. Ал осы газетте жарияланған «Аянышты хал» деген фельетонында ауылдың жағдайы, халықтың күйзелісі мен нашар тұрмысы өткір сатира тілімен сынап жазылады [11].

Публицист Қ.Жұбанов ел ішіндегі өзекті мәселелерді көре біліп, оны газет арқылы жұртшылыққа ұсынып отырды. Қазақ қоғамындағы әйел теңдігі мәселесі өткен ғасыр басындағы әдеби шығармаларда жан-жақты көтерілгені баршаға аян. Ескі өмірдің сарқыншағы деп сыналған салт-дәстүрдің бірі қалың мал беріп, қыз айттыру, әйелді малға сату, әйелдің теңсіздігі, өз бақыты үшін күресе алмауы сияқты үлкен әлеуметтік толғақты мәселелер сол тұста ерекше сөз болғанын білеміз. Қазақ әйелдерінің теңдік алғандығы, қыздарды сату, мал алуға тыйым салынғандығы, ал ескі дәстүрмен бұл жағдайды аттап өтпек болғандар заң жүзінде жазаланатындығы жарияланса да, әр жерде ескі салтпен әйелдердің теңсіздігі кездесіп қалатыны газет беттерінде сыналып отырған. Қ.Жұбановтың да осы тақырыпқа үн қосқан, көлемі шағын болса да көтерген жүгі мол «Әйел теңдігі туралы» мақаласы «Еңбекшіл қазақ» газетінде жарияланған еді [12]. Әйел теңдігі үшін күрескен Қ.Жұбановтың халқымыздың әйелдерінің жай-күйі туралы да мәселе қозғап, жаңа замандағы әйелдердің өз еркі өзіне тиіп, тепкіден құтылуы, теңдік алуы, олардың оқып, сауаттарын ашуы барлық қазақ әйелінің бақытты болуына ықпал етіп отырғанын, неғұрлым тез сауаты ашылса, соған орай олардың теңдікке де қолдары тез жететінін, сондықтан әйелдердің болашағын ойлаған азаматтар оларға көмектесіп, оқуға жіберіп, сауаттарын ашуына себепкер болуын, қыздардың білім алуы елімізге де пайдалы болатынын айтып, «Губернияда, орталықта ашылған әйелдер курсына бару туралы әйелдерге түсінік беріп, үгіт-насихат тарату керек», - деп жазғаны ерекше елін сүйген азаматтың ойы деп білеміз [1, 40 б.].

Қ. Жұбановтың газеттерде жарияланған мақалаларының барлығының да мәтіндері толық тексеріліп, мазмұны нақтыланып болған жоқ. Солардың қатарында оның «Еңбекшіл қазақ» газетінде жарияланған «Түс екен» [13], «Үлгі алындар» [14] деген мақалаларын алдағы уақытта толық зерттеу қажет. Бұл туралы ғалым Ә.Оралбай «сол кезеңнің үрдісі тұрғысынан жазылғандығымен құнды» деп қана көрсетіпті [1, 42 б.]. Қ.Жұбанов оқу-ағарту жұмыстарына белсене араласып, білімді маман ретінде білім беру ісін жақсарту мақсатында өзінің көмегін көрсетіп қана қоймай, қажет деп тапқан ойларымен газет беттерінде бөлісіп отырған. Қ.Жұбанов «Еңбекшіл қазақ» газетінде «Темір уезінің оқушылар тобы», «Коммуна мектептері жетіжылдық болсын», «Аулақтан оқыту», «Жаңа әліпті алу мәселесі туралы», «Бас әріп керек пе?», «Емле жайындағы пікірлер», т.б. мақалаларында оқу-ағарту ісі, білім беру жайы, сауатсыздыққа қарсы күрес, мектептегі оқу барысы, т.б. туралы өзекті мәселелерді көтерген. «Темір уезінің оқушылар тобы» атты мақаласында Темір уезіндегі оқу-ағарту ісінің барысы, ауылдағы шаруа жайы мен сауатсыздық мәселесі туралы баяндаған [15].

Ауыл өміріне қанық Қ.Жұбанов «Қара қызметтің түрін айыру керек» мақаласында қазақтың тіршілігінде мал бағып, егіншілікпен айналысқан адамдардың еңбегін әділ бағалап, олардың атқарған ісіне қарай ақысын да дұрыс беру керектігін, ауылдағы малшы мен егінші сияқты жұмыс жасайтындар мен олардың жұмыс түрлерін арнайы мамандық ретінде танып, еңбекақы төлеу заңдарын да соған сәйкестендіру, еңбек тәртібі заңдылықтарын реттеу сияқты өзекті мәселелерді ортаға салады [16]. Осы мақала жөнінде ғалым Е.Маралбек: «Автор заң мен тұрмыс-тіршіліктің ұдайы қабыса бермейтінін, кейбір құзырлы органдар мен заңнамалық құжаттардың қызметі жергілікті ерекшеліктерге негізделуі керектігін байқайды және зиялы қауым назарын соған аудартқысы келеді», - деп көрсетеді [3, 97 б.].

«Еңбекшіл қазақ» газетінде жарық көрген Қ.Жұбановтың келесі мақаласы «Коммуна мектептері жетіжылдық болсын» деп аталған [17]. Бұл мақалада да оқу-ағарту ісінде мектептердегі оқу мерзімінің қатаң сақталуының маңыздылығы атап көрсетіледі. Ал «Аулақтан оқыту» атты мақаласында Қ.Жұбанов мамандар дайындаудың тиімді жолдары туралы өз ойын білдіреді [18]. Қазіргі кезде де дамыған заманның қажеттілігі болып отырған мәселе ретінде оқып-білім алудың қашықтан оқу түрі болса, осыған ұқсас ойды кезінде «Аулақтан оқыту» атты мақаласында қозғағанын, журналист ретінде сол тұста-ақ қоғамның сұранысын ерте бағамдай білгенін байқауға болады. Осы мәселеге терең ой жібере отырып, әр шаруашылықта мамандардың жетіспеушілігі жұмысқа кедергі болатынын таныта білді. Елде оқытушы, фельдшер, есепші (бухгалтер), сот, милиция қызметкері деген мамандардың тапшылығын, осы қызметте жүргендердің өзінің білімдері тайыз екендігін, барымен базар деп, лаждап жүре беруге болмайтынын, сонымен бірге мектеп, аурухана, т.б. мекемелер көбейіп келе жатқанын, мамандары жетіспеушілігінен шаруа жайы да ақсап жатқандығын, сондықтан

осы жерлерде жұмыс жасайтындардың да білімдері терең болуы тиіс екендігін мәселе етіп көтеріп, «Қазіргі екпінді жұмыс - осы жоқты табу, бардың «жыртығын» жамау - білімін толықтару», - деп мамандардың жетіспеушілігін шешудің жолдарын көрсеткен бұл мақаласы қазір де өзекті болып отыр [1, 30 б.]. Шаруа жайын тиімді шешу жолын көрсете білген журналист маман осы мақаласында нағыз зерттеуші, байқампаз, мәселе жайын шешудің ретін білетін іскер азамат ретінде әр салада мамандардың қажеттілігін көрсетіп, сондықтан одан шығар жол ретінде аулақтан оқытуды алға тартады.

Қ.Жұбановтың газет туралы, оның көтерген өзекті мәселелерінің ел үшін маңыздылығы, баспасөздің қадір-қасиеті туралы жазған еңбегі «Газет - көпке ортақ» деп аталған мақаласы [19]. Бұл туралы ғалым Ә.Оралбай өз зерттеуінде Қ.Жұбановтың газеттің көптің көкейінде жүрген мәселелерді көрсете білуін, сонда ғана жұртшылықтың жүрегіне жол таба білетінін әрі оқырманы да көп болатынын көрсеткенін айта келіп, «Публицист сол кездегі елді елең еткізерлік проблемалардың қай-қайсысынан да бойын аулақ салмады. Қайта оқу-ағарту саласындағы тынымсыз қызметіне қарамастан бұларға да өз көзқарасын білдіріп отырды», - деп жазған еді [1, 43 б.]. Газет елдің қай саладағы шаруасына да қажет құрал екендігін, сондықтан осы салалардың барлығы да газетке қолдау көрсетуін, қаржылық жағын да шешуі және газеттің өзі де атқарар жұмыстары жөнінде айтылған.

Халыққа білім беру саласында тынбай еңбектенген Қ.Жұбанов осы бағыттағы жұмыстардың кемшілігі мен тиімді жолдарын анық байқап, осы кемшіліктерді түзеп, мектептегі білім беру жұмысын жақсартуға барын салған. Оның осындай көзқарастарын танытатын мақалаларының бірі «Төтерек жол керек» деп аталыпты [20]. Бұл мақаласында мектепте мұғалімдердің тапшы екендігі, олардың білім берудегі осал тұстары, мұғалім дайындау ісінде оларға білім беру жағына ерекше мән берілуін, одан кейін әдістемелік және тәрбие жұмыстарын жүргізу шеберліктерін шыңдау мәселелері туралы баяндаған. Осы еңбекті архивтегі сирек қорлар сандарынан тауып, мақала жазған ғалым Е.Маралбек: «Қай ғасырда болмасын, елдегі мамандықта теңгерімнің болмауы – ел дамуын тежейтін факторлардың бірі. Ал мамандықтың теңгерімді болуы – қоғам дамуын орнықты, үдемелі жүзеге асыратын шарт. Мұны бүгінде сұранысқа сай маман тәрбиелейтін батыс елдерінің тәжірибесі көрсетіп отыр. Міне, елдің дамуына аса қажет бұл мәселеге алғаш зер салған ғалымдардың бірі тағы да Құдайберген Жұбанов деуге болады», - деп ой қорытқан [3, 98 б.].

Ғалым Ә.Оралбай өз зерттеуінде: «Қ.Жұбанов сол кезеңдегі түркі халықтарының озық ойлы қайраткерлері көксеген латын жазуына көшу идеясынан тысқары қала алмады. Ғалым Ә.Оралбайдың көрсетуінше, Қ.Жұбанов латын алфавитіне көшуді жақтап, СССР Орталық Атқару Комитеті жаңа (латын) алфавит көшудің Бүкілодақтық Орталық Комитетіне

Қазақстанның өкілі ретінде қатысып, жаңа алфавит туралы жасаған баяндамасы кейіннен «Еңбекші қазақ» газетінде «Жаңа әліпті алу мәселесі туралы» тақырыбымен жарияланған [2, 36 б.]. Қ.Жұбанов «Жаңа әліпті алу мәселесі туралы» мақаласында латын әріптерін алудың тиімді тұстары мен ерекшеліктерін көрсеткен [21]. Оқу-ағарту ісіне өмірін арнаған Қ.Жұбанов елдегі білім беру жұмыстарын барынша жақсарту мақсатында өз көзқарастарын газет арқылы да жеткізуге күш салған. Журналист ретінде қалам тербеген «Еңбекші қазақ» газетінде фельетон түрінде жазылған «Түпсіз астау, «құдай» және Ақтөбенің ілім-мәдениет орындары» мақаласы басылған еді [22]. Аталған фельетонда Ақтөбедегі Қазақстанды зерттеу қоғамы, губерниялық жаңа әліпби комитеті мен ағарту мекемелерінің сол тұстағы ішкі жайы туралы айтып, олардың арасында жұмысы ақсап жатқандарын көрсетіп, құдай секілді «бар, бар бола тұрып жоқ, іздесең таба алмайсың» деп, оларға берілген тапсырма, нұсқаулар да жоғалып, түбі тесік астау сияқты далаға ағып кетіп жатқанын сынға алады.

Қ.Жұбановтың жазу емлесі мен латын әліпбиіне қатысты ғылыми көзқарастарын танытатын мәнді мақалаларының бірі еліміздің бас газетінде жарияланған «Бас әріп керек пе?» айдарымен жазылған еңбегі болды [23]. Аталған еңбегінде ғалым жазуы дамыған әртүрлі елдердің жазуында бас әріптің қолданылу заңдылықтары сол тілдегі емледе тиянақталған, бас әріп жазудағы ойдың анық болуын, сөйлемнің басталуын, қажетті мәліметті қосымша айтуды қажет етпей-ақ, өзінің қатысуымен танытатындығын, неміс, орыс тілдеріндегі жалқы есімдерді, жаңа сөйлемнің басталуын танытатыны сияқты қызметі барын, ал бас әріптің болмауының қиындығы туралы да баяндаған. Осы жай туралы: «Араб емлесінде бас әріптің жоғын, ондағы жеке сөздер де, жаңа сөйлемдер де кіші әріппен жазыла беретіндігін сөз етеді», - деп зерттеуші Ә.Оралбай талдап жазған еді [1, 47 б.]. Қ.Жұбановтың газет беттеріндегі мақалалары көпшілікке арналған жалпыға түсінікті тілде жазылғандығымен маңызды болды. Осы мақалалары арқылы елдің сауатын ашып, оқу-ағарту бағытындағы ойларын ортаға салып қана қоймай, тіл мен жазудың өзекті мәселелерін сөз етіп, ғалым ретінде де өзінің ғылыми көзқарастарын көрсете бастағанына куә боламыз. Оның пулицистикасы тегеурінді қалыптаса бастағандығын ғана танытып қоймай, ғалым есебінде де өзіндік көзқарасын танытқан мақаласы - «Емле жайындағы пікірлер» деп аталды [24]. Ғалым Ә.Оралбай «мұнда да зерттеушілік алғырлық тың пайымдаулармен ұштасып жатыр» деген ой айтыпты [1, 48 б.].

Тұжырым. Қорыта айтқанда, Қ.Жұбановтың «Қазақ», «Алаш», «Еңбекші қазақ», «Кедей», «Тілші» газеттерінде сол кездегі жазумен, яғни төте жазумен (араб әріптерімен) жарияланған мақалаларының мәтінін қазіргі әліпбиге көшіріп, қайта жариялау бүгінгі жұбановтанудың маңызды істерінің бірі болуы тиіс деп есептейміз. Бұл мақаланы Қ.Жұбановтың публицистикалық шығармаларын зерттеген Ә.Оралбайдың еңбектеріне сүйеніп жаздық. Біздің мақсатымыз ғалым Ә.Оралбай қолданысында талдау жасалған

мақалалардың мәтіні Қ.Жұбановтың шығармаларының толық жинағына енбегенін, сондықтан алдағы уақытта осы олқылықтың орнын толтыру керектігін жұбановтанушы ғалымдардың назарына іліктіру болып отыр. Сонымен қатар ғалым Е.Маралбек сияқты жұбановтану саласына үлес қосатын нағыз азаматтардың көбейе түскенін қалар едік. Алдағы уақытта да профессор Қ.Жұбановтың белгісіз еңбектері табыла берсін деген тілегіміз бар.

Әдебиеттер тізімі

1. Оралбай Ә. Құдайберген Жұбанов – публицист / Ә. Оралбай — Ақтөбе: Толғанай-Т, 2006. — 207 б.
2. Жұбанов Қ. Шығармаларының толық жинағы / Қ. Жұбанов — Ақтөбе: Жұбанов университеті баспасы, 2019. — 584 б.
3. Маралбек Е. Құдайберген Жұбановтың мұрағаттардан табылған белгісіз мақалалары / Е. Маралбек // Ұлы дала тұлғалары: Жұбановтар тағылымы және жазу реформасы. Халықаралық конференция (19.XII.2019). – А.: Қазақ кітабы баспасы. — 2019. — Б. 97- 100.
4. Жұбанов Қ. Екі қой, бір тоқты киіт өтірік дейді / Қ. Жұбанов // Кедей газеті. — 1925, 11 сәуір.
5. Жұбанов Қ. Халық ағарту ағысында төңкеріс толқыны / Қ. Жұбанов // Кедей газеті. — 1925, 2 қараша.
6. Жұбанов Қ. Оқу жайындағы мұңды осы бастан айту керек / Қ. Жұбанов // Кедей газеті — 1926, 29 шілде.
7. Жұбанов Қ. Малды қауіпсіздендіру- шаруаның ырысы / Қ. Жұбанов // Кедей газеті. — 1926. — № 94.
8. Жұбанов Қ. Таңжарықтың қуанышы / Қ. Жұбанов // Кедей газеті. — 1927, 7 қараша.
9. Жұбанов Қ. Емтихан / Қ. Жұбанов // Қазақ газеті. — 1916, 10 мамыр.
10. Жұбанов Қ. Қазаққа дұшпандық / Қ. Жұбанов // Қазақ газеті. — 1917, 19 мамыр.
11. Жұбанов Қ. Аянышты хал / Қ. Жұбанов // Алаш газеті. — 1917. — № 20.
12. Жұбанов Қ. Әйел теңдігі туралы / Қ. Жұбанов // Еңбекшіл қазақ газеті. — 1924, 5 тамыз.
13. Жұбанов Қ. Түс екен / Қ. Жұбанов // Еңбекшіл қазақ газеті. — 1924, 11 қыркүйек.
14. Жұбанов Қ. Үлгі алыңдар / Қ. Жұбанов // Еңбекшіл қазақ газеті. — 1924. — № 254.
15. Жұбанов Қ. Темір уезінің оқушылар тобы / Қ. Жұбанов // Еңбекшіл қазақ газеті. — 1925, 14 қаңтар.
16. Жұбанов Қ. Қара қызметтің түрін айыру керек / Қ. Жұбанов // Еңбекші қазақ газеті. — 1925. — № 364.

17. Жұбанов Қ. Коммуна мектептері жетіжылдық болсын / Қ. Жұбанов // Еңбекші қазақ газеті. — 1926. — № 10.
18. Жұбанов Қ. Аулақтан оқыту / Қ. Жұбанов // Еңбекші қазақ газеті. — 1926, 19 қаңтар. — № 14 (451). — Б. 4.
19. Жұбанов Қ. Газет- көпке ортақ / Қ. Жұбанов // Еңбекші қазақ газеті. — 1926. — № 74(511). — Б. 2.
20. Жұбанов Қ. Төтерек жол керек / Қ. Жұбанов // Еңбекші қазақ газеті. — 1926. — № 427. — Б. 3.
21. Жұбанов Қ. Жаңа әліпті алу мәселесі туралы / Қ. Жұбанов // Еңбекші қазақ газеті. — 1928. — № 291.
22. Жұбанов Қ.Қ. Түпсіз астау, «кұдай» және Ақтөбенің ілім-мәдениет орындары / Қ.Қ. Жұбанов // Еңбекші қазақ газеті. — 1928, 21 тамыз. — № 191(1218). — Б. 3.
23. Жұбанов Қ. Бас әріп керек пе? / Қ. Жұбанов // Еңбекші қазақ газеті. — 1928, 2 желтоқсан.
24. Жұбанов Қ. Емле жайындағы пікірлер / Қ. Жұбанов // Еңбекші қазақ газеті. — 1929. — № 69.

References

1. Oralbay A. (2006). Kudaibergen Zhubanov – publicist [Kudaibergen Zhubanov-publicist]. Aktobe: Tolganai [in Kazakh].
2. Zhubanov K. (2019). Shygarmalarynyn tolyk zhinagy [A full collection of essays]. Aktobe: Zhubanov universiteti [in Kazakh].
3. Maralbek E. (2019). Kudaibergen Zhubanovtyn muragattardan tabylgan belgisiz makalalary [The unknown articles found in archives of Kudaibergen Zhubanov]. Uly dala tulgalary: Zubanovtar tagylymy zhane zhazu reformasy [People of the great steppe: Zhubanovs' impact and writing reform]. Khalykaralyk konferencia [International conference] (19.XII.2019). A.: Kazakh kitaby [in Kazakh].
4. Zhubanov K. (April 11, 1925). Eki koi, bir tokty otirik deidi [Two sheep and one lamb lie]. Kedei [in Kazakh].
5. Zhubanov K. (November 2, 1925). Khalyk agartu agysyndagy tonkeris tolkyny [The wave of revolution in the flow of public education]. Kedei [in Kazakh].
6. Zhubanov K. (July 29, 1926) Oku zhayyndagy mundy osy bastan aitu kerek [It is necessary to express the sadness in the educational environment at this beginning]. Kedei [in Kazakh].
7. Zhubanov K. (1926). Maldy kauipsizdendiru-sharuanyn yryсы [Livestock safety is a farmer's fortune]. Kedei, No. 94 [in Kazakh].

8. Zhubanov K. (November 7, 1927). Tanzharyktyн kuanyshty. [The joy of Tanzharyk]. Kedei [in Kazakh].
9. Zhubanov K. (May 10, 1916). Emtikhan [Exam]. Kazakh [in Kazakh].
10. Zhubanov K. (May 19, 1917). Kazakhka dushpandyk [Enmity to Kazakhs]. Kazakh [in Kazakh].
11. Zhubanov K. (1917). Ayanyshty khal [A pitiful condition]. Alash, No. 20 [in Kazakh].
12. Zhubanov K. (August 5, 1924). Aiel tendigi turaly [About women's equality]. Enbekshil Kazakh [in Kazakh].
13. Zhubanov K. (September 11, 1924). Tus eken. [It's a dream]. Enbekshil Kazakh [in Kazakh].
14. Zhubanov K. (1924). Ulgi alyndar [Take an example]. Enbekshil Kazakh, No. 254 [in Kazakh].
15. Zhubanov K. (January 14, 1925). Temir uezinin okushylar toby [Group of students of Temir district]. Enbekshil Kazakh [in Kazakh].
16. Zhubanov K. (1925). Kara kyzmettin turin айру керек [It is necessary to distinguish the type of illegal activity]. Enbekshil Kazakh, No.14 (451) [in Kazakh].
17. Zhubanov K. (1926). Kommuna mektepteri zhetizhyldyk bolsyn [Let the commune schools be seven years]. Enbekshil Kazakh, No.10 [in Kazakh].
18. Zhubanov K. (January 19, 1926). Aulaktan okytu [Distance learning]. Enbekshil Kazakh, No. 14 (451) [in Kazakh].
19. Zhubanov K. (1926). Gazet –kopke ortak [Newspaper is common to public]. Enbekshil Kazakh, No.74 (511) [in Kazakh].
20. Zhubanov K. (1926). Toterek zhol керек [We need a direct way]. Enbekshil Kazakh, No. 427 [in Kazakh].
21. Zhubanov K. (1928). Zhana alipti alu maselesi turaly [On the issue of obtaining a new alphabet]. Enbekshil Kazakh, No. 291 [in Kazakh].
22. Zhubanov K.K. (August 21, 1928). Tupsiz astau, Kudai zhane Aktobenin ilim-madeniet oryndary [Bottomless astau (platter), «God» and scientific and cultural places of Aktobe]. Enbekshil Kazakh, No.191 (1218) [in Kazakh].
23. Zhubanov K. (December 2, 1928). Bas arip керек пе? [Is a capital letter necessary?]. Enbekshil Kazakh [in Kazakh].
24. Zhubanov K. (1929). Emle zhayyndagy pikirler [Reviews on spelling]. Enbekshil Kazakh, No. 69 [in Kazakh].

СТАТЬИ К.К. ЖУБАНОВА НЕ ВОШЕДШИЕ В СБОРНИК

Н.А.САДУАКАС

Актюбинский региональный университет им. К.Жубанова, Актөбе, Казахстан

e-mail: sadu_ngd@mail.ru

Аннотация. В этой статье говорится о первых газетах и журналах страны, а также дается анализ статей профессора К. Жубанова, опубликованных в этих изданиях. Приводятся данные о содержании этих опубликованных трудов, поднимаемых в них актуальных вопросах, собственных мыслях и предложениях ученого по решению актуальных проблем, освещении быта народа, трудностях в работе людей в различных сферах деятельности. Отмечается важность сборника этих публикаций, так как затронутые в статье темы связаны с прошлой историей страны, отражают творчество ученого и дополняют спектр работ в области казахстанской журналистики. В связи с тем, что первые газеты страны были опубликованы арабскими буквами, было указано, что перевод и переиздание текста этих статей на современный алфавит должны стать одним из важных дел сегодняшнего жубановедения. Вместе с тем, в статье говорится о том, что большинство из этих статей К. Жубанова, опубликованных в газетах, до сих пор не вошли в полное собрание его современных изданных произведений. В связи с этим в конце статьи приводится информация о публикациях, в которых были опубликованы работы ученого. Труды ученого дополнены и изданы шесть раз, несмотря на это найденные статьи не собраны полностью, поэтому по плану надо искать факты сохраненные в архиве и исследовать найденные материалы.

Ключевые слова: статья, газета, образование, школа, культура, народ, труд;

ARTICLES BY K. K. ZHUBANOV ARE NOT INCLUDED IN THE COLLECTION

N.A. SADUAKAS

Aktobe regional state university of K. Zhubanov, Aktobe, Kazakhstan

e-mail: sadu_ngd@mail.ru

Abstract. The article reports the first newspapers and magazines of the country, and also provides an analysis of the articles of Professor K. Zhubanov, published in these publications. The data on the content of these published works, the topical issues raised in them, the scientist's own thoughts and suggestions for solving current problems, the coverage of the people's life, the difficulties in the work of people in various fields of activity are given. The importance of the collection of these publications is noted, as the topics covered in the article are related to the past history of the country, reflect the work of the scientist and complement the range of works in the field of Kazakh journalism. Due to the fact that the first newspapers of the country were published in Arabic letters, it was pointed out that the translation and republication of the text of these articles into the modern alphabet should become one of the important tasks of today's Zhuban studies. However, the article states that most of these articles K. Zhubanov, published in newspapers, has not yet been included in the complete collection of his modern published works. In this regard, at the end of the article, information is provided about the publications in which the work of the scientist was published. The works of the scientist

were replenished until now, and were reprinted six times. Despite this, it was said that the previously found articles are not fully collected, so it is necessary to search for the saved information in the archive and conduct planned research on the found articles.

Key words: article, newspaper, educational, school, culture, people, work.